

ՀԵՂԻՆԱԿ?—Տաճիկ փաշա. բոլգար միանձնուհու յիշարակարանը. փոխադրեց Գ. քահ. Մկրտումեանց. արտարպած Գրականական և պատմական հանդիսից. Մոսկւա. տպարան Ք. Բարխուդարեանցի.
1896 թ. 33 էջ. գինը 15 կոպէկ:

Բոլգարական կեանքից վէպեր, մանաւանդ թէ՛ պարկերներ ու վէպիկներ մի ժամանակ չաճախ էին երևում մեր թարգմանական գրականութեան մէջ: Այդ գրածների նիւթը զլիսաւորապէս բոլգարների անկախութեան համար մղած կռիւներն ու ջանքերն են. կռիւ հերոսները, նրանց տենդոս գործունէութիւնն ու ճիգերը, սրանք են ալդ գրածներում տեղ բռնում. և ալդ բոլորը ասեղնագործւած են բոլգար ժողովրդի իրաւագուրկ ու ճնշւած կեանքի կտորի վրա: Այս տեսակի հրատարակութիւնները մեր ընթերցող հասարակութիւնը միշտ չափաւորակութեամբ է կարդացել: Մեր գրախօսելիք գրքովը իր նիւթով ու ձևով ալդ կարգի գրածներիցն է:

Սա մի չուզիլ հետեանք է այն քստմնելի բռնութիւնների, որ չաճախ կատարում էին դաժիկները Բոլգարիւում, այն՝ Դոստոևսկու աւած՝ «արքիստական չարագործութիւնները» աշխարհում: Սա մի միանձնուհու կեանք է. տիսուր ու ծանր կեանք, մի նոյնքան ծանր դէպքի հետ հիււաւած:

Միանձնուհուն դեռ շատ մատաղ հասակում փախցնում է մի թուրք իրանց հարեան Բոթանի հետ «Ստամբուլում» վաճառելու համար: Փախցրածների խմբում է լինում և Բո-

թանի եղբայր Ստամենը: Երկար դարածութիւնը նրանց կտրել են դաշիս ոգով, առանց նախելու, որ չոգնել, ուժասպառ են եղել, ոտներն ուռել են: Կալարաններից մէկում Ստամենը փորձում է փախել. բալց շուտով բռնում, քրջ աչքի առաջ սոսկալի տանջանքներ տալիս, արնաթակ անելով նրա ուռած ոտները: Խումբը համում է տեղ. նրանց վաճառի են դնում, նրանց նախապէս լաւ մաքրել-լողացնելուց լետի. աղջիկները մերկ՝ միայն մի չղարշ վրաները, որ ամեն գնել ցանկացող բարձրացնում է, «սպրանք» լաւ տեսնելու համար: Միանձնուհուն ու Ստամենին գնում է մի փաշա, իսկ Ստամենի քրոջը՝ Բոթանին փախցնողն ընծաւում է մի ուրիշ պաշտօնեայի:

Ստամենը փաշայի ամենասիրելին է դառնում. որդու պէս սիրում ու կրթում է նրան թրքական ոգով. իսկ միանձնուհին՝ Նալգոն մոյնում է հարեմ. Նկարագրած է՝ թէ և կարճ հարէմի անգիտակցական, անոգ ու ցոփ կեանքը: Մտնելու օրից Նալգոն ագում է ալդ կեանքը, շարունակ գրքեր է կարդում և հաւատարիմ մնում հայրենի կրօնին: Փաշան Ստամենին պսակում է Նալգոնի հետ. բոլգարուհին չաջողում է վառել նորից Ստամենի հանգչող սիրտը հայրենիքի չիշարակներով: Ստամենը վճռում է

միայն փաշայի մօր ու իր զիրքի շնորհիւ ձեռքից եկածն անել հայրենակիցների համար»

Ստամենը փաշա է դառնում ու տեղափոխվում Փլիլիպոպոլս, ուր շուտով բարի մարդու և արդար կառավարչի անուն է հանում Ալստեղ Նա աւելի ևս անդով է կպում իր սրտին մօտ բռնած «գործին»։ Նրան օգնում է Իզմաիլ փաշան։ Սա Ստամենին առաջարկում է կնութեան առնել մի որբ աղջիկ՝ Զմրութին, որ նրա տանն է ապրում «Գործին» չմասնելու համար Ստամենն ընդունում է առաջարկը, մանաւանդ որ աղջիկն էլ շատ հեղ է, բարի ու սիրուն, «Գործին» համար է նորնպես, որ աղ դէպքից դժգոհ Նալգոն հաշտում է ամուսնու երկրորդ կին բերելու հետ։

Ստամենը մարդ է ուղարկում Բողաբիայ, որ իր ու Նալգոն ծնողները գան, խեղճ Զմրութին է միայն տխուր։ Նա չգիտէ՝ ովքեր են իր ծնողները։ Ամուսնուց թաքուն նա մի նամակ է գրում Իզմաիլ փաշային, որ եթէ գիտէ լալտնի թէ ովքեր են եղել իր ծնողները։ Ցանկալի հիւրերը գալիս են։ Վերջ չկալ ուրախութեան։ Ստամենի մայրը հառաչելով կանչում է. «Բոժան, իմ աղջիկս, որտեղ ես ալժմ...» Զմրութի գլխով մութ փնտրութիւններ են անցնում, ու երբ լսում է Ստամենի մօր խօսքը թէ «Իմ Բոժանը մարմնի վրալ մի նշան ունէր»՝ ուշաթափ ընկնում է։ Նոյն րոպէին մորտղ Իզմաիլ փաշայի ծառան չարած Ստա-

մենին տալիս է մի նամակ, ուր ասւած է թէ Զմրութը նրա քուր Բոժանն է...

Նոյն գիշերը Զմրութը մի տղալ է բերում, ու իր նորածնի հետ տան առաջ հոտող Մարիցա գետն է ընկնում, մանուկը խեղդում է, մօրն աղաղում են։ Նալգոն ու Բոժանը, որ սաստիկ չուզում քնքերից խելագարում է, տեղափոխում են մի բողաբական միաստան, իսկ Ստամենը անլալ կորչում է. ասում են՝ բանտարկւում է սերբերին օգնելու համար ու բանտում մեռնում։

Ահա գրքուկի նիւթը։ Գեղարուեստական տեսակէտից մի շատ թույլ գրածք է. բայց կան գրածներ, որոնք թէև գեղարուեստական չեն, սակայն լուրում են ընթերցողին հէնց միայն իրանց նիւթով։ Այս դէպքն ինքնատիւ բնան մի լուզիլ դէպք է և տպաւորութիւն անող, մանաւանդ որ պարմած է անդարդ ու պարզ ձևով։ Ալստեղ գեղարուեստ չկալ, և հեղինակի նպատակը գեղարուեստը չէ, նա ուզում է ազդել ու լուզել...

Գրքուկի լեզուն վատ չէ։ Երեսին գրած է «փոխադրութիւն», բայց ով է հեղինակը, և ինչ պիտի հասկանանք «փոխադրութիւն» կարգաւով՝ չգիտենք, արդեօք սա մի կրճատում է թէ աղադ թարգմանութիւն՝ լալտնի չէ։

Ինչ և է՝ տարածելու արժանի գիրք։

Ն. Աղբալեանց